

א.

הדרן על מסכת אבות

(משיחות יו"ד שבט והתועדויות שלאח"ז תשל"ט)

א. בסיום (משניות ד) מס' אבות²: בן הא הא אומר לפום צערא אגרא. ופירש הרע"ב: כפי רוב הצער שאתה סובל בלימוד התורה ועשיית המצוה יהי שכרך מרובה.

והנה מתן שכרן של מצוות הוא (ככל הענינים שבתורה) הלכה [וכדמוכח גם מהא שהרמב"ם מביא דין זה בספר ה"יד"ג³. ולא עוד, אלא שמאריך ומבאר בזה כמה פרטי פרטים⁴]. וע"פ מרז"ל⁵ עה"פ מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל — מובן שבהשכר שמשלם הקב"ה (בעה"ב⁶) לאדם (פועל⁷) יש בו, כביכול, אותם הגדרים דדיני תשלום שכר דבעה"ב לפועל⁸.

(1) שהרי פרק ו' דאבות הוא ברייתא. וראה מדרש שמואל רפ"ו. ולהעיר שבמח"ו וכת"י (שהובאו בשינויי נוסחאות למשניות), המאמר "לפום צערא אגרא" (ומאמר בן בג בג) הוא בסוף פרק ו'.

(2) כ"ה בש"ס ומשניות. וכ"ה בדפוס ראשון דמשניות (נאפולי, רנב), כת"י תימני, כת"י פארמה (א), (ג). וראה שינויי נוסחאות למשניות הוצאת קאפח. אבל בסידור אדה"ז ובכו"כ סדורים (ועוד) סיום הפרק הוא במשנה "הוא הי' אומר בן חמש שנים כו". ראה שינויי נוסחאות למשנה כ'. אבל גם לגירסא זו — ראה מדרש שמואל שם (מהר"י בר שלמה), שאין אלו דברי ר"י בן תימא וגם אינם מסדר מסכת זו* אלא שחכמים הסמיכום והוסיפום כאן. וראה מ"ש בריש משנתנו (הובא בתויו"ט). וראה שער הכולל פ"ל ס"ג.

(3) ש"חיבור זה (הוא) הלכות הלכות" (הקדמת הרמב"ם לספר היד).

(4) ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג. וראה שם פ"ח וט'. סוף הל' מלכים.

(5) שמו"ר פ"ל, ט. וראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג.

(6) תהלים קמז, יט.

(7) ראה אבות פ"ב מט"ו. ושם מי"ד ומט"ז: בעל מלאכתך כו' שכר פעולתך. ולהעיר גם

מתו"כ בחוקותי כו, ט (הובא ברש"י שם): משל למלך ששכר פועלים כו'.

(*) כדמוכח במשניות נוסח הרמב"ם וכת"י קופמאן. כת"י פארמה הנ"ל — שליתא

שם משנת הוא הי' אומר בן חמש שנים כו'.

והחידוש בדין „לפום צערא אגרא“ (בפשטות) הוא, ששכר המצוות הוא לא רק לפי מנין המצוות ולפי גודלם⁹ — בדוגמת קבלן ששכרו הוא לפי סכום המלאכה (וגם כאשר טרח ועמל הרבה, אין נותנים לו אלא כפי סכום המלאכה שהשלים), אלא גם לפי הטורח והצער¹⁰ — בדוגמת שכיר שנותנים לו שכר פעולתו (גם כאשר לא הביאה תועלת וריוח).

ולכאורה תמוה: הרי שכר המצוות נקבע מלכתחילה (גם) על העמל. וכמ"ש אם בחוקותי תלכו וארז"ל שתהיו עמלים בתורה (ובשביל זה) ונתתי גשמיכם בעתם וגו'¹¹

[וענין זה (נתינת שכר על הטורח והעמל) מפורש הוא בכו"כ מאמרי רז"ל. ולדוגמא: עובד כו' לא עבדו כו' אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד כו' בתרי זוזי¹² (מפני שמשנה מרגילותו¹³); ונפש כי תקריב¹⁴ כו' מי דרכו להביא מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו¹⁵. ועוד ועוד],

ומהו החידוש ב„לפום צערא אגרא“?

יתירה מזו: החילוק באופן נתינת השכר, אם הוא לפי התועלת והריוח (קבלן) או לפי הטורח והעמל (שכיר), שייך, כמובן, דוקא כשהטורח והעמל משמש רק כאמצעי לתועלת וריוח הבא על ידו; אבל בנדון דידן, שהעמל והצער (בתומ"צ) יש בהם גופא חשיבות ושליומות [וכמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים¹⁶ הטעם על „לפום צערא אגרא“, שזהו

(8) והסברא לשלילת חיוב שכר הוא רק „מי הקדימני ואשלם כו' נתתי לו נשמה כו'“ כדרז"ל (ויק"ר פכ"ז, ב).

(9) ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ב.

(10) ראה תויו"ט במשנה כאן מדרך חיים.

(11) בחוקותי כו, ג ואילך. תו"כ ורש"י שם.

(12) חגיגה ט, ב.

(13) תניא פט"ו. וראה סוטה (יא, ב) דעבודת נשים לאנשים — ה"ז עבודת פרך.

(14) ויקרא ב, א.

(15) מנחות קד, ב. פרש"י עה"ת שם.

(16) פ"ו. [ולהעיר, שבפיה"מ (להרמב"ם) אבות ספ"ה מפרש באו"א]. ולהעיר, שמעלת

(הצער ד) הכובש את יצרו (שבשמונה פרקים שם) — וכן השכר על זה — היא הלכה (ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד).

מפני דכל מה שהוא מצטער יותר הוא „יותר חשוב ויותר שלם“], ורצונו של „בעל הבית“ הוא (גם) גופו של העמל והצער (בתומ"צ) [כמרז"ל¹⁷ „שהמקום מתאוה שיהו ישראל עמלים בתורה“, וגם ציוה על זה¹⁸] — הרי גם העמל והצער עצמם הם תועלת וריוח, ובמילא אין נפק"מ אם השכר הוא לפי הריוח או לפי הצער (מכיון שהצער עצמו הוא ריוח), ומהי הכוונה ב„לפום צערא אגרא“?

ודוחק גדול לומר שכוונת המשנה „לפום צערא אגרא“ היא להשמיענו ענין זה עצמו, שגם בהעמל והצער (בתומ"צ) גופא יש חשיבות ושלילות (וכדמשמע מפשטות לשון הרמב"ם שם, מהא שמביא משנה זו כמקור לענין הנ"ל) — שהרי מעלת העמל והצער בתומ"צ מבוארת כבר בכו"כ מאמרי חז"ל, כנ"ל.

ב. לכאורה הי' אפשר לתרץ, שבהשכר על העמל והצער בתורה ישנם שני ענינים: (א) מצד החשיבות שבעמל והצער גופא, וכמרז"ל המובא לעיל בענין השונה יותר מרגילותו, שלהיותו עובד כו', נותנים לו יותר שכר („בתרי זוזי"). (ב) מצד זה שהעמל והצער בתורה מביא¹⁹ להצלחה יותר בידיעת והשגת התורה²⁰.

והחידוש בהמשנה „לפום צערא אגרא“ הוא, שגם ענין הב' בהשכר על העמל והצער בתורה (מצד זה שהוא מביא יותר הצלחה בידיעת והשגת התורה) הוא לא לפי יתרון הידיעה וההשגה, כי אם לפי הצער והעמל. ולכן גם כאשר (מצד סיבות שונות) לא הוסיף בידיעת התורה

(17) תו"כ ר"פ בחוקותי.

(18) ראה שמונה פרקים להרמב"ם שם: שהם ציוו כו'.

(19) ראה מגילה ו, ב. פיה"מ להרמב"ם כאן. וראה גם ברייתא דמס' אבות שבהערה

הבאה.

(20) ראה אבות פ"ו, ה: כך היא דרכה של תורה כו' וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל אם

אתה עושה כן אשריך וטוב לך כו'. ומפשטות הלשון משמע, שהשכר „אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב“ על „וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל“ הוא מפני שהנהגה זו היא „דרכה של תורה“, היינו שמביאה לידיעת והשגת התורה.

אוצר החכמה

אלא מעט, באופן שה"הוצאה והצער והטורח יתירים על השבח"21 — אין מנכים לו ונותנים22 לו שכרו משלם23.

אבל ביאור זה אינו מספיק, שהרי גם בבעה"ב ופועל כפשוטם, שהשכר שהבעה"ב קובע לפועל עבור פעולתו וטרחתו הוא רק בגלל התועלת והריוח הבא ע"י הפעולה — גם כשמלאכתו של הפועל לא הביאה תועלת וריוח, אין מנכים לו ונותנים לו שכרו בשלימות24.

ולא עוד, אלא אפילו היכא שבגלל התועלת והריוח פסק לו בעה"ב שכר "יותר מהראוי", חייב ליתן לו כל מה שפסק. דמכיון שהפועל עשה מלאכתו בשלימות, "עבד שליח שליחותי"25, אין מנכים משכרו26. וכמו "השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה והלך ומצאו שמת כו' נותן לו שכרו משלם"27 — אפילו היכא "ששכרוהו בשביל החולה יותר ממה שהי' ראוי לשוכרו"28.

(21) לשון המדרש שמואל כאן.

(22) להעיר מברכות ו, א (וש"נ): חשב אדם לעשות מצוה וגאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה.

(23) ראה אבות שם: אם אתה עושה כן אשריך כו'. ומזה משמע, שבאם קיים ההנהגה ד"וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל" (גם כשמפני איזו סיבה לא הגיע עי"ז להשגת התורה), "עושה כן" — יש לו השכר ד"אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב".

(24) כולל גם דמי הוצאתו — אפילו כשההוצאה היא יתירה על השבח. וכדמוכח מהא שהדין "אם היציאה יתירה על השבח נותן לו (רק) את השבח" נאמר דוקא כששינה ("אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום") או שהזיק בכוונה ("צבעו כאור") — משנה ב"ק ק, ב. חו"מ ס"ו ס"ג. ויש לומר, שה"הוצאה" בגדו"ד הוא הצער (הנוסף על הטורח והעמל).

(25) ב"ק קטז, ריש ע"ב.

(26) ולהעיר, שאפילו היכא ד"לא עביד שליחותי" ("ירד להציל ולא הציל" — ב"ק שם), נותן לו "שכרו הראוי לו", ורק שאין נותן לו "מה שהבטיח לו יותר משוויו" (טושו"ע חו"מ סרס"ד ס"ד. וראה פרישה שם סק"ד. נתה"מ סל"ה סק"ד).

(27) ב"ק שם, סע"א ואילך. וברמב"ם (הל' שכירות פ"ט ה"ח) ושו"ע (שם סל"ה ס"ג): "נותן לו כל שכרו".

(28) תוספות שם ריש ע"ב (הובא בב"י שם. דרישה שם סק"ב). נמוק"י שם. פרישה ונתה"מ שבהערה 26. ובחסדי דוד לתוספתא (ב"מ פ"ז, ב בסופו), שזוהי גם כוונת הרמב"ם שם במ"ש "נותן לו כל שכרו" (וראה גם הגהות מיימוני שם). ולהעיר, שלכמה מפרשים, גם ב"השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא שם מה שיביא" — נותן לו כל שכרו מה שפסק, גם כשפסק יותר מהראוי (פתחי תשובה סל"ה סק"ג (מלח"מ הל' שכירות שם. וראה מחנה אפרים שם). ביאור הגר"א שם סקט"ז. ועוד).

ועפ"ז פשוט גם בנידון דידן (גם בנוגע להשכר על העמל והצער בתורה מצד התועלת והריוח בידיעת והשגת התורה הבא עי"ז), דמכיון שה"פועל" עשה את מלאכתו בשלימות [שהרי הציווי הוא העמל והיגיעה — "שתהיו עמלים בתורה"], פשוט שאין מנכים לו משכרו [אפילו אם נאמר שהשכר הנקבע על העמל והצער בתורה הוא בגדר "יותר מהראוי"²⁹], ומהו החידוש ב"לפום צערא אגרא"?

ג. נוסף להקושי שבגוף המאמר — אינה מובנת שייכותו של מאמר זה למס' אבות, מילי דחסידותא³⁰: הרי הזירוז בקיום התומ"צ (גם כשהוא קשור עם צער) הבא ע"י הודעה זו ("לפום צערא אגרא") שייך רק לזה שעבודתו היא בכדי לקבל פרס [ש"אין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים"³¹], ומה שייך מאמר זה למילי דחסידותא?

יתר על כן: מכיון שבאותה המסכת — (לכו"ע) יש סדר למשנה³², מובן, שההוראה דסיום מס' אבות היא מעלה האחרונה ובמילא הכי גדולה במילי דחסידותא גופא. ואינו מובן: מההוראות הכי ראשונות שבמס' זו היא ההוראה "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס"³³; ואיך יתכן שלאחרי קיום הוראה זו, וכל ההוראות שלאחרי' ועד לסיום המס', עדיין יזרזו את האדם על קיום התומ"צ ע"י ההודעה שיגיע לו שכר נוסף?

ד. גם צריך ביאור בשמו של בעל המאמר:

בעל המאמר נקרא בשם הכינוי "בן הא הא" לפי ששם זה מורה על היותו גר: "בן אברהם ושרה שנתוסף ה"א בשמם"³⁴.

(29) להעיר מתויו"ט אבות ספ"ב (מדרך חיים) ד"ה נותנים לך שכר הרבה.

(30) ראה ב"ק ל, א.

(31) רמב"ם הל' תשובה פ"י ה"א.

(32) ב"ק קב, סע"א.

(33) אבות פ"א מ"ג.

(34) תוס' חגיגה ט, ב (ושם (כחגיגה): "בר היי"י"). מדרש שמואל כאן. ובמח"ו ספ"ו

(*) ובמלאכת שלמה כאן כתב דהי (זה דחגיגה) אמורא. וביוחסין ע' בן הא הא

אוצר החכמה

ולכאורה: מה נוגע כאן (בהמאמר „לפום צערא אגרא“) להדגיש (ע"י שם הכינוי „בן הא הא“) שהי' גר³⁵, ובפרט — שאין להזכיר לגר שגר הוא³⁶ (ועאכו"כ ב(סיום) מס' מילי דחסידותא)?

אוצר החכמה

ה. הביאור בכל הג"ל יובן בהקדים דיוק לשון המשנה „לפום צערא אגרא“ — צערא סתם.

ויש לומר, שכוונת המשנה בהלשון „צערא“ היא לרמז שהצער בתומ"צ (המדובר בהמשנה) הוא צער כזה שהאדם מקבל על עצמו מדעת עצמו, שלא נצטווה עליו ואינו מחוייב בו [צער סתם — ולא צער הידוע, כי מאז נכלל וקשור בהחיוב וציווי³⁷], וכמו: קבלת הידור מצוה, הנהגה טובה, מינוי לדבר שבקדושה, וכיו"ב³⁸.

ועפ"ז יתיישבו הדיוקים דלעיל:

א) הדגשת המשנה שבעל המאמר „לפום צערא אגרא“ הי' גר: מציאותו של גר — גר שנתגייר וקיבל עליו תומ"צ (חיובו בכל התרי"ג

„וכן הא הא חמש כאותיות אברהם“. — וצ"ע מה מוסיף „ושרה“ ו„הא“ השני. ולהעיר דבן הא הא כאן** הוא ה' במילוי אל"ף — אף דבשרה י"ל שהוא במילוי ה' (שאז ה"ז (ממלא) בגימטריא י' שניטלה).

(35) במדרש שמואל כאן (מרשב"ם בשם ר"י בן הרא"ש), שנקרא כן כדי להסתירו מן המלשינים (ובמח"ו שם: ולא רצה לפרסום וכינה המסדר בלשון הצנע ובלשון נקי). אבל מכיון שכל הענינים שבתורה — כולל גם השמות של בעלי המאמרים — הם נצחיים, מובן שנוגע לתוכן מאמרו. וראה לקמן הערה 96.

(36) להעיר מב"מ נח, ב.

(37) ונוסף לזה: כאשר מצטער בענין שנצטווה בו, מכיון שיש לו בזה גם תענוג (מזה שמקיים את הציווי), אין זה צער אמיתי. משא"כ בצער שמקבל ע"ע מדעת עצמו. וי"ל שגם מפני זה נקרא „צערא“ סתם, להיותו צער אמיתי.

(38) ועד"ז היא ההשתדלות לקיים המצוות ש„דומין לרשות“, כגון „לבנות בית כדי לעשות מעקה“, וכיו"ב (ראה רמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ב). וראה לקמן הערה 81.

מסתפק (בהנ"ל) אם הי' תנא או אמורא. וראה שם ע' היהי. ובדק"ס חגיגה שם. (** אבל בחגיגה שם הוא ה' יו"ד. — ולהעיר דשינוי המילוי הוא באותיות אי"ה (ראה יהל אור ע' קסה). וראה ד"ה ענין המילואים בס' אתהלך ליאזנא (ובביאור הצ"צ לשם). ואכ"מ.

מצות³⁹) נעשתה ע"י שקיבל על עצמו (כשנתגייר) צער שלא נצטווה עליו⁴⁰ ולא נתחייב בו. ולכן מדגשת המשנה שבעל המאמר „לפום צערא אגרא“ הי' גר — כי אף שצער (סתם, שאינו קשור עם חיוב כנ"ל, בהידור מצוה וכו') שייך גם אצל בן אברהם יצחק ויעקב — הרי בגר כל מציאותו וכל התומ"צ שלו הם בצער כזה, כנ"ל.

[ועוד נקודה בזה: ה„צערא“ באופן הנ"ל לאמתתו — הוא ב„גר“. כי בן ישראל, מכיון שכל בריאת האדם (וכל הכוחות שלו) היא לשמש את קונו⁴¹ — הרי הוא מחוייב לשמש את קונו בכל הכחות שלו ולעשות כל מה שביכלתו להגיע למדריגה הכי נעלית האפשרית (וכמרז"ל⁴² „שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב“). ולכן גם כשמקבל על עצמו הידור מצוה וכיו"ב — אין זה אמיתית הענין ד„צערא“ (שאינו קשור עם חיוב). משא"כ בגר, הרי אין עליו חיוב כלל להתגייר.

אלא שאעפ"כ, נאמר זה („לפום צערא אגרא“) סתם, לכל ישראל — לפי שגם בן ישראל שמקבל עליו צער נוסף (בתומ"צ) שאינו מחוייב בו מעיקר הדין, ובפרט כשמקבל עליו ענין דשינוי והיפך טבעו שנברא בו ורגילותו, מצד גודל הצער (היפך טבע בריאתו), ה"ז קבלה חדשה לגמרי — הרי בענין זה הוא דוגמת גר⁴³].

(39) ואפילו בז' מצות ב"ג שהי' מחוייב בהם גם לפני הגיור — הרי (נוסף ע"ז שריבוי פרטים נתוספו בכא"א מהן לבנ"י) מובן שאינו דומה כלל הציווי וקיומו בתור ב"ג*, או בתור בנ"י אשר הוצאתיך מארמ"צ ע"מ כן שישמרו התומ"צ (תו"כ (הובא בפרש"י) שמיני יא, מה. פרש"י בהר כה, לח. ספרי (ופרש"י) שלח טו, מא. ועוד), ומכיון שהיצה"ר מתגבר (יותר) על המצווה (יותר) להחטיאו (תוד"ה גדול — ע"ז ג, א (כגירסת הע"י). וראה ט"ז יו"ד סרמ"ו סק"ג. ש"ך שם סק"ז) — הרי ע"י הגיור מתוסף לו „צער“ גם בקיום ז' מצות אלו.

(40) דאין מצווה להתגייר ואדרכא מזהירין כו' (ראה לקמן בפנים).

(41) סוף מס' קידושין.

(42) תדבא"ר רפכ"ה.

(43) ועפ"ז יומתק מה שבעל המאמר „אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו

(*) ולהעיר גם מהא שב"נ בז"מ דידהו „אין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא

כמי שאינו מצווה ועושה“ (ע"ז שם).

ולהעיר מענין ד"הלל (דוקא) מחייב עניים⁴⁴ וכו' ולא שורת הדין — וכביאור אדמו"ר הזקן בזה בהל' ת"ת שלו⁴⁵.

(ב) שייכותה של המשנה „לפום צערא אגרא“ לסיומא וחזרתה של מס' אבות המדברת במילי דחסידותא: קבלת צער כזה שאין בו חיוב כלל, ובפרט כשהצער הוא ענין חדש לגמרי (ועד שהוא בדוגמת גר) — הוא מעלה הכי גדולה במילי דחסידותא גופא⁴⁶.

(ג) החידוש שב„לפום צערא אגרא“: מכיון שה„צער“ (המדובר בהמשנה) הוא מה שהאדם מקבל על עצמו מדעת עצמו, הוה אמינא שאין נותנים לו שכר עבור הצער והטורח רק כפי שיווי המלאכה, כיורד לשדה חבירו מדעת עצמו שאין נותנים לו עבור ההוצאה (והמלאכה) כי אם כפי שיעור השבח⁴⁷ — ובא החידוש „לפום צערא אגרא“: שנותנים לו שכר גם עבור הצער והטורח (אף שלא נצטווה בזה).

[ויש לומר, ששייכות המאמר „לפום צערא אגרא“ למס' אבות (מילי דחסידותא) היא גם לפי שהנהגה זו (של הקב"ה) לתת שכר עבור טורח וצער זה, היא מצד מדת ומילי דחסידותא דלמעלה, כביכול, כדלקמן (סעיף ז')].

אוצר החכמה

וא"ו. אלא שעדיין יש להקשות: הרי גם היורד לשדה חבירו מדעת עצמו, כשבעה"ב גלי דעתי דניחא לי, צריך לתת לו עבור כל ההוצאה (גם אם ההוצאה יתירה על השבח)⁴⁸. והדרא קושיא לדוכתא: מכיון שניחא לי⁴⁹ לבעה"ב (הקב"ה) שיקבל האדם על עצמו גם עניני לפנים

מאה ואחד" (חגיגה ט, ב) הוא בר הי הי — כי מעלת השונה פרקו מאה ואחד הוא מפני שמשנה טבע הרגילות שלו (תניא פט"ו. הובא לעיל סעיף א').

(44) יומא לה, ב.

(45) פ"ג ס"ג ובקו"א לס"א שם סק"א.

(46) וההוראה במילי דחסידותא מ„לפום צערא אגרא“ — ראה לקמן בפנים סעיף יא.

(47) חו"מ ר"ס שעה ובסמ"ע שם סק"ב.

(48) שו"ע חו"מ סשע"ה ס"ג וסמ"ע שם סק"ז.

(49) ויתירה מזו, שהוא כיורד ברשות — שבזה* מפורש בשו"ע שם (ס"ד) שנוטל גם

(*) משא"כ ביורד שלא ברשות (גם כשגלי דעתי דניחא לי) — ראה ביאור הגר"א

משורת הדין ושלא נצטווה עליהם — מהו החידוש ד"לפום צערא אגרא"
[ועד שהו"ע של מדת חסידות (כנ"ל סוף ס"ה)]?

והביאור בזה:

כשאדם מקבל ע"ע צער (בתומ"צ) שלא נתחייב בו, כמו הידור מצוה
או הנהגה טובה וכיו"ב, ואח"כ (לאחר שנהג כן ג' פעמים) אינו מקיים
את ההידור שקיבל עליו — הרי אז, קבלתו ע"ע את ה"צער" [מבלי
להתנות "בלי נדר"] היא כמו פשיעה, ואי הקיום ה"ז "הפסד" שנגרם ובא
ע"י פשיעתו⁵⁰

[ועאכו"כ שכן הוא בגר שנתגייר ואח"כ אינו מקיים את המצוות
כדבעי. דמכיון ש"קשים גרים לישראל כספחת"⁵¹ "לפי שאין בקיאים
בדקדוקי מצוות וישראל למדין ממעשיהם"⁵², והזהירו על כך — "גר
שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר כו' דאי פריש נפרוש
כו"⁵³ — ובכ"ז נתגייר ולא חשש לה"מה ראית" ואח"כ אינו מקיים
המצוות ודקדוקיהן — הרי זה כ"פשיעה" ו"הפסד"],

אוצר החכמה

ההוצאה שיתירה על השבח.

- (50) ועד"ז הוא בקבלת מינוי לדבר שבקדושה וכיו"ב, שזה יכול לגרום לחילול השם* —
ראה יומא פו, א. רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה הי"א.
(51) יבמות מז, ב. וש"נ.
(52) תוד"ה קשים (וראה רש"י שם ד"ה דאמר). וכ"ה ברש"י שם קט, ב.
(53) יבמות שם.

שם סק"ט.

(*) ובפנימיות הענינים י"ל שההפסד שנגרם לבעה"ב הוא לא רק כשלא קיים את
ההידור כדבעי או כשגרס לחה"ש, וכיו"ב — כ"א בכל אופן. כי מכיון "שלפי אמיתת
עוצם גדולתו ורוממותו גם העבודה האמיתית היא כלא ממש ואדרבה לחטא יחשב כו"
(ד"ה החלצו תרנ"ט פ"ג, עיי"ש בארוכה. ועד"ז בד"ה ויכנעו עמי תרנ"א), הרי (בשלמא
במצוות שנצטוו אזי ההפסד שנגרם לא בא ע"י פשיעתו (שהרי נצטוו בקיום התומ"צ,
אבל)) כשמקבל ע"ע הידור וכיו"ב שלא נתחייב בו, הרי ההפסד (שעבודתו היא לא כדבעי
למיעבד (כתובות סז, א) לגבי עוצם גדולתו, ויתירה מזו, כנ"ל) בא ע"י פשיעתו, והיציאה
היא יתירה על השבח.

ולכן לולא החידוש ד"לפום צערא אגרא", הוה אמינא, שאין נותנים לו שכר על ה"צער" שקיבל — כמו פועל שיקבל עליו להעביר חביות ממקום למקום ונשברו בפשיעתו, שמצד הדין אין בעה"ב נותן לו שכר פעולתו [ואדרבה: על הפועל לשלם את דמי החביות]⁵⁴,

וזהו החידוש "לפום צערא אגרא", שגם היכא שע"י הצער שקיבל על עצמו נגרם הפסד⁵⁵ לבעה"ב (הקב"ה), מ"מ נותנים לו שכר פעולתו. וכמו המעביר חביות ונשברו בפשיעתו ש(אם אין לו מה יאכל⁵⁶) "מצוה היא לעשות לו לפני משורות הדין וליתן לו שכרו"⁵⁷.

ז. ואף שדין זה (ש"מצוה היא לעשות לו לפני משורות הדין וליתן לו שכרו") הוא דוקא כששכר את הפועל להעביר את החביות — יש לומר, דכאשר ניחא לי' לבעה"ב בכללות פעולתו, גם כשפשע בפרט אחד [כגון שהעביר כמה חביות "במקום רעוע"⁵⁸ ונשברה רק אחת, והריוח של העברת החביות הוא יותר מהפסד החבית שנשברה, שאז ניחא לי' לבעה"ב בהעברת החביות (אף שלא ניחא לי' אופן העברתן)] מדת חסידות היא לתת לו שכר פעולתו בשלימות (גם עבור פעולת העברת החבית שנשברה). דמכיון שניחא לי' לבעה"ב (כללות) פעולה זו, ה"ז כמו ששכר אותו לעשות את הפעולה⁵⁹.

(54) ב"מ פג, א. שו"ע חו"מ רס"ד.

(55) אמרתי ונעשה היפך רצוני.

(56) בב"ח שם, שהכוונה ב"אין לו מה יאכל" היא שאין לו "כדי סעודת היום" [וצ"ע אם זהו לד"ה — מכיון שלא הזכיר זה בשאר פוסקים]. ובנדו"ד יש לומר, שמלא עומסו של הקב"ה שיתן לכל צדיק בהש"י עולמות (סנהדרין ק, סע"א. רש"י שם) — זה נעשה "סעודת היום" של האדם, ועמך כולם צדיקים.

(57) טור שם (מב"מ שם). סמ"ע שם. שו"ע אדה"ז הל' שאלה ושכירות סי"ט.

והא דאיתא בב"מ שם שרבה בר בר חנן סבר שאינו צריך לשלם שכר, וגם רב לא הביא לו רא"י (שצריך לתת שכר) מהא דאבות — הוא לפי שמנהג הקב"ה, אין הכרח כלל לומר שמחוייב בזה בן אדם בכל פרטיו ממש [וע"ד מרז"ל (ויק"ר פכ"ז, ב) עה"פ (איוב מא, ג) מי הקדימיני ואשלם]. ובפרט שההנהגה ד"לפום צערא אגרא" היא חידוש, גם לגבי מסקנת הגמרא (בב"מ שם), כבהערה 59.

(58) לשון שו"ע אדה"ז שם.

(59) אלא שאעפ"כ, אין זה דומה ממש לשוכר את הפועל — שלכן היא רק מדת חסידות

ולכן גם בנדו"ד — מכיון שניחא לי לבעה"ב (הקב"ה)⁶⁰ בקבלתו ע"ע הצער (ורק שלא ניחא לי באופן הקבלה, מה שלא התנה בלי נדר), נותן לו שכרו עבור הצער שקיבל — "לפום צערא אגרא".

ועד"ז בגר שנתגייר: מכיון שניחא לי לבעה"ב (הקב"ה) בעצם הגיור⁶¹ [וה"פשיעה" שבזה הוא רק זה שאח"כ, לאחר שכישראל הוא לכל דבר אינו מקיים המצוות בדקדוקיהן⁶²] — לכן נותן לו שכר על זה שנתגייר⁶³ (הגם שגרם "הפסד" עי"ז)⁶⁴.

אבל עדיין צריך ביאור: הרי הטעם להוראה זו (שהאדם יקבל עליו גם צער כזה) הוא שניחא לי להקב"ה קבלת צער זה, ו"לפום צערא אגרא"⁶⁵ מדגיש את השכר שיהי' להאדם עבור צערו, ולא הנח"ר שיש מזה להקב"ה?

[משא"כ בשוכר את הפועל, מצוה הוא לעשות לו לפנים משורת הדין, ועד שכופין על זה (ב"ח שם). ועפ"ז מובן החידוש שב"לפום צערא אגרא" על הדין ד"וארחות צדיקים תשמור" שבב"מ שם. וראה הערה 64. ועצ"ע.]

(60) להעיר מתוד"ה ואתה — שבת פז, א.

(61) וכמ"ש (רות ב, יב): ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה גר' אשר באת לחסות תחת כנפיו, ובמד"ר שם (א"ר חסא) מפרש ד"אשר באת לחסות תחת כנפיו" (שבאה להתגייר) הוא "פעלך" שע"ז "ישלם ה' גר". וראה יבמות (מת, סע"ב) מפני מה גרים בזה"ז מעונין ויסורין באין עליהן כו' מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה אר"א כו' מאי קראה ישלם ה' פעלך גר' אשר באת גר'. ראה רש"י ותוס' וחזא"ג שם. וראה הערה 63.

(62) ועד"ז הוא בקבלת מינוי לדבר שבקדושה (דלעיל הערה 50), ה"הפסד" הוא זה שאח"כ גרם לחה"ש, אבל קבלת המינוי עצמה — ניחא לי להקב"ה. וגם לפי מה שנת"ל בשוה"ג שם — ה"הפסד" הוא רק באופן העבודה (זה שאינה כדבעי למהוי, לגבי עוצם גדולתו). אבל בעצם הענין (שמקבל עליו עבודה נוספת) ניחא לי להקב"ה.

(63) והחידוש דבן הא הא על הפסוק דרות לפי המדרש — מובן, שהרי שם אין מפורש בקרא כלל ענין דצער בקיום תומ"צ, ואדרבה — פשטות הכתוב מדבר בענין אחר לגמרי.

(64) ועפ"ז מובן עוד יותר החידוש שבהגהת הקב"ה "לפום צערא אגרא" — גם על ה"מדת חסידות" דנתינת שכר על פעולת העבדת החביות כשניחא לי לבעה"ב בכללות הפעולה (ראה לעיל בפנים ובהערה 59) — כי מכיון שאין שייך גיור לחצאין, הרי נמצא שכל פעולת הגיור הוה (אח"כ) כמו "פשיעה" — ובפרט את"ל שגיור הוא פעולה נמשכת — (ודלא כבהעבדת החביות, שהפשיעה היא רק באופן (ובעת) העברתם, שהעביר אותם במקום רעוע): ואעפ"כ, מכיון שבהגיור מצד עצמו ניחא לי "לבעה"ב" — נותן לו שכרו על זה.

(65) ודוחק לומר שההוראה ד"לפום צערא אגרא" היא (רק) הנהגה דמדת חסידות (בנוגע תשלום שכר לפועל. וראה לעיל הערה 57, 59 החידוש שבהגהה זו) מפני ד"הדבק בדרכיו".

ח. ויובן זה בהקדים ביאור בכללות הענין דמתן שכרן של מצוות הוא (כנ"ל סעיף א) הלכה, היינו שע"פ דיני התורה יש חיוב, כביכול, לתת שכר לאדם עבור עבודתו בתומ"צ. דלכאורה:

שכר פעולה שייך דוקא בפועל (שכיר או קבלן וכיו"ב) שאין עליו חיוב לעבוד את הבעה"ב, ועבודתו היא בשביל השכר. משא"כ בעבד שמחוייב לשמש את רבו (כי הוא קנוי לו וכו'), ועד"ז בבן שמחוייב לשמש את אביו (מפני שמחוייב בכבודו) — אין שייך בזה ענין דשכר⁶⁷.

ומאחר דבנ"י להקב"ה הם "אם כבנים אם כעבדים"⁶⁸ — ויתירה מזו: מכיון שכל בריאת האדם היא לשמש את קונו⁶⁹, הרי מובן, שהקניית האדם להקב"ה והחיוב לשמש את קונו (ע"פ הלכה) הוא עוד יותר מהקנין והחיוב דשימוש העבד לאדונו, ומכש"כ שהוא יותר מחיוב הבן לשמש את אביו⁷⁰ — ואין שייך לומר שמגיע לו (ע"פ דין) שכר על שמשמש את קונו?

והביאור בזה:

מכיון שתורה ומצוותי' ניתנו (ובעין יפה) מהקב"ה לישראל, לכן יש בהם גדרים שמצד הנותן (הקב"ה), וגדרים שמצד המקבל (ישראל)⁷¹.

(66) רמב"ם הל' ממרים פ"ו ה"ג. טוש"ע יו"ד סר"מ ס"ד.

(67) שהרי בעבד כנעני קי"ל דיכול הרב לומר לו עשה עמי ואיני זנך (רמב"ם הל' עבדים פ"ט ה"ז. טוש"ע יו"ד סרס"ז ס"כ). וגם בעבד עברי שחייב האדון להשוותו לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור (רמב"ם שם פ"א ה"ט) וגם חייב במזונות אשתו ובניו ובנותיו (שם רפ"ג) — ה"ז גדר בחיובי אדון לעבד (עברי) — שהוא כקונה אדון לעצמו (קדושין כ, א) — ולא בתור שכר פעולה. ועצ"ע.

(68) פיוט היום הרת עולם (תפלת ר"ה). ולהעיר מב"ב י, א.

(69) וכדמוכח גם מהחיוב דמס"ג על קדה"ש — ודלא כבן שאינו מחוייב למסור נפשו עבור אביו, שהרי חייד קודמים (ב"מ סב, א), ואבידתו ואביו אבידתו קודמת (שם לג, א). אבל להעיר מלקו"ת ר"ה סב, ד: וזה (מה שהבן אינו מחוייב למסור נפשו עבור אביו, זהו) מחמת שהוא נהי' מהות בפ"ע, אך הנשמה אינו כך רק כולא חד ואיננה נפרדת ממנו ית' כלל — שמזה משמע, שהחיוב דמס"ג על קדה"ש הוא גם מצד זה שבנ"י הם בנים למקום (מכיון שאינם נפרדים). ועיין תניא ספכ"ד: אפי' בעבירה קלה כו' גזירת הכתוב הוא (דלכאורה משמע דיהרג ואל יעבור הוא גזה"כ. ואולי מפני ש"ל דיעבור פ"א כדי שישמור פעמים הרבה. — וראה לקמן בפנים). ואכ"מ.

(70) ראה בארוכה הדרן הא' על מס' פסחים (נדפס בהגש"פ עם לקוטי טעמים מנהגים

וּכְמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בַּתּוֹרָה ב' הַקְצוּוֹת: "אֵין דְּבָרֵי תּוֹרָה מִקְבָּלִין טוֹמְאָה"
 (גם כְּשֶׁלּוֹמְדֵם אָדָם בְּלֹתִי טְהוֹר), לִפִּי שֶׁהֵם "דְּבָרֵי (כַּאֲשֶׁ) ג'⁷¹, דְּבָרֵי
 הַקֶּב"ה; וְאֶעֱפ"כּ — לֹאִידֶךָ גִּיסָא — "רַב שֶׁמַּחֲל עַל כְּבוֹדוֹ מְחוּל"
 לִפִּי שֶׁ"תּוֹרָה דִּילִי הִיא" ג'⁷² —

כִּי בְּנוּגַע לַכֶּמֶה עֲנִינִים נִיתְּנָה הַתּוֹרָה ל"בְּעִלּוֹתוֹ" שֶׁל הָאָדָם, וּבְנוּגַע
 לַכֶּמֶה עֲנִינִים נִשְׁאָרָה ב"בְּעִלּוֹתוֹ" שֶׁל הַקֶּב"ה.

וּכְמוֹ שֶׁהוּא בְּנוּגַע לַתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ עֲצָמָם, עַד"ז הוּא גַם בְּנוּגַע
 לַהֲחִיּוּב בַּהֲתוֹרָה וְהַמִּצְוֹת שִׁישׁ בּוֹ ב' טַעֲמִים אֱלֹו: (א) בְּכַדִּי לְשִׁמְשׁ אֶת
 קוֹנֹו — "גִּדְר הַנּוֹתָן"; (ב) "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם (בְּשִׁבִּיל) וְחִי בָהֶם" ג'⁷³
 — גִּדְר הַמִּקְבֵּל (הָאָדָם), "יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם" הוּא טַעַם וּמִבִּיא "וְחִי
 בָּהֶם".

וְאִף שֶׁכָּל בְּרִיאַת הָאָדָם הִיא כְּמִרְז"ל⁷⁴, וְאֵנִי נִבְרָאֲתִי לְשִׁמְשׁ אֶת
 קוֹנִי — הִרִי מֵאֵרֶז"ל זֶה גּוֹפֵא אוֹמֵר שֶׁ"לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי" הוּא (טַעַם ו) סִיבָה
 לְבְּרִיאָתוֹ וּמִצִּיאוֹתוֹ שֶׁל הָאָדָם — "נִבְרָאֲתִי".

וִי"ל דְּשְׁנֵי גִדְרִים אֱלֹו הֵם גַּם הַחִילּוֹק שֶׁבֵּין הַג' דְּבָרִים דִּיהֶרֶג וְאֵל
 יַעֲבֹר וְשֶׁאֵר הַמִּצְוֹת דְּכֹתִיב בָּהֶם "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחִי בָהֶם, וְחִי
 בָּהֶם וְלֹא שִׁימוֹת בָּהֶם" ג'⁷⁴:

בַּג' דְּבָרִים הַנ"ל, הַחִיּוּב שֶׁלָּהֶם הוּא (בְּעִיקְרָם⁷⁵) מִצַּד גִּדְר הַנּוֹתָן,
 לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנֹו. וְאֵין נוּגַע (כ"כ⁷⁶) מִצִּיאוֹת ה"מִקְבֵּל" (הָאָדָם). וְלִכְן חִיּוּבָם

וּבִיאָוִרִים — בְּסוּפּוֹ). וְרֹאֵה שֶׁם כו"כ דּוּגְמָאוֹת לְזֶה.

71) בְּרִכּוֹת כב, א.

72) קְדוּשִׁין לב, סַע"א וְאֵילֶךְ.

73) אַחֲרֵי יח, ה. וְלִהְיֶיר שֶׁבְּכֶמֶה מִצְוֹת מְפֹרָשׁ בְּכָתוּב "לִמְעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ גו'", "לִמְעַן

יִרְבוּ יָמֵיכֶם גו'" וְכִירו"ב (יִתְרוֹ כ, יב. עֶקֶב יֵא, כַּא. וְעוֹד). וְרֹאֵה הָעֵרָה 76.

74) רַמְבַּ"ם ה' יִסוּה"ת רפ"ה. מִסְנֵה־דִּרְיָן עַד, א. וְש"נ.

75) אֲבָל פְּשִׁטָּא שִׁישׁ בָּהֶם גַּם גִּדְר הַמִּקְבֵּל וְלִכְן גַּם הֵן בְּכָלֵל ד(נִבְרָאֲתִי) לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי.

וִי"ל (בְּפִנְיִמִיּוֹת הָעֲנִין — וְיוֹמֶתֶק הָא דְּבַע"ז דִּיהֶרֶג נֹאמֵר ד"לֹא אָנוּס", אִף שֶׁבְּכָל הַמִּצְוֹת כֵּן
 הוּא) דְּלִכְן אֵינּוּ מַחֲוִיבִּים עֹנֵשׁ אִם עֹבֵר (רַמְבַּ"ם שֶׁם ה"ד).

הוא מבלי נפק"מ דהפעולה על המקבל — „יהרג ואל יעבור“; משא"כ בשאר המצוות, מודגש חיובם מצד המקבל — „וחי בהם“⁷⁶.

ומכיון שבעסק התורה והמצוות יש גם גדר המקבל, „וחי בהם“ [ואדרבה: ברוב המצוות מודגש (בעיקר) גדר זה, כנ"ל] — לכן, חיוב האדם בעסק התורה ומצוות קשור (גם) עם קבלת שכר.

והיינו, שחיוב האדם בתומ"צ בכדי לשמש את קונו, בדוגמת חיוב השימוש בן לאביו והעבד לרבו — הוא מצד „גדר הנותן“; אבל מצד „גדר המקבל“ — העסק דתומ"צ הוא בדוגמת⁷⁷ פעולת שכיר וקבלן שמגיע לו שכר

ואין זה שייך לכוונתו וטעמו בשימושו את קונו, שהוא שלא ע"מ לקבל פרס.

ט. ויש לומר, שגם במתן שכרן של מצוות (גופא) יש ב' הגדרים ד„נותן“ ו„מקבל“⁷⁸: השכר על קיום המצוות (גם כשקיומה הוא בלא צער), והשכר על הצער. וב' גדרים אלו הם בהתאם לב' גדרים הנ"ל: מצד „הנותן“, העיקר הוא „שאמרתי ונעשה רצוני“ — קיום מצוות הנותן (ומתן שכרן), ומצד „המקבל“ — נוגע הצער של האדם (ושכרו), וכבמשנה סוף מכות: הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר (סתם) גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות.

ועוד ועיקר: ישנו שכר המצוות בפשטות, כמו שהוא ומצ"ע: שובע ושלוש ורבות כסף וזהב וכו'.

•

76 ע"פ מ"ש בפנים יומתק מ"ש הרמב"ם פעם ב' „וחי בהם“ — כי בזה מדגיש ש„וחי בהם“ הוא לא (רק) להשמיענו „ולא שימות בהם“, כי אם, ש„וחי בהם“ הוא ענין בפני עצמו (החיוב דמצוות בשביל „וחי בהם“) (וממילא מובן „ולא שימות בהם“).

77 להעיר שבנוגע לישראל בזה"ג אומרים (ברכות ג, א) אב שהגלה את בניו... לבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

78 ראה תויו"ט שצויין בהערה 10.

ויש (בלשון הרמב"ם⁷⁹) סוף מתן שכרן של מצות כו' נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי⁸⁰ שנזכה לחיי העוה"ב כו'.

יו"ד. והנה ב' גדרים הג"ל שבמצוות — „הנותן” ו„המקבל” — דוגמתם החילוק שבין הדברים שמחוייבים בהם — ע"פ דין, ואלה של מילי דחסידותא ולפנים משורת הדין, שאי אפשר לחייבו בהם ולהכריחו, הם כעין רשות⁸¹:

בהדברים שמחוייבים בהם — מודגש יותר „הנותן”, הם ב„בעלותו” של הקב"ה ולא נמסרו לרשות האדם, כ"א חובה; ובהדברים דלפנים משורת הדין — מודגש יותר „המקבל”, ניתנו ונמסרו ל„בעלות” האדם — „רשות”⁸².

ויש לומר, דזהו הטעם על שלא נצטוינו (באופן דחיוב גמור) על הדברים דלפנים משורת הדין, אף שגם הם רצונו של הקב"ה — כי המכוון בדברים אלו הוא שהאדם יעשה אותן מעצמו ברצונו ובחירתו⁸³ — גדר ובעלות המקבל.

ועפ"ז יש להוסיף עוד טעם⁸⁴ על זה שהתחלת מס' אבות (מילי

(79) הל' תשובה רפ"ט, עיי"ש (ובהקדמה לפ' חלק ד"ה וכת חמישית).

(80) צע"ק כי עפמ"כ שם רפ"י: „אל יאמר כו' כדי שאזכה לחיי העוה"ב כו' אלא עושה האמת מפני שהוא אמת”, הרי הזכיר לעשי' כזו — זוהי סוף מתן השכר. ואולי י"ל דהעשי' אינה שכר (מלמעלה), כ"א פעולת האדם בבחירתו.

(81) ועד"ז הוא החילוק שבין המצוה „שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה”, להמצוות שאינן חובה אלא „דומין לרשות” (רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ב).

(82) להעיר מהמבואר בההדרן על מס' פסחים (שצויין בהערה 70) בפלוגתת ר"י ור"ע (סוטה ג, א) בכו"כ ענינים שבתורה, אם הם „רשות” או „חובה” — שפלוגתא זו היא חלק ופרט בשיטתם הכללית בגדרי התומ"צ, אם הם (בעיקר) בגדרי הנותן או בגדרי המקבל.

(83) גם בהמצוות שמחוייבים בהם, רצון הקב"ה הוא שהאדם יעשה אותם ברצונו ובחירתו, ועד ש„דבר זה... הוא עמוד התורה והמצוה” (רמב"ם הל' תשובה פ"ה ה"ג). ויש לומר שזהו מצד „גדר המקבל” שבכל המצוות. אלא שבהענינים דלפנים משורת הדין — המכוון בהם הוא שהאדם יעשה אותן מעצמו לגמרי (שלא מצד החיוב), כי בענינים אלו מודגש יותר „גדר המקבל”.

(84) ראה מדרש שמואל ריש מס' אבות, טעמים על זה ש„ייחס הענין אל המקבל” ולא אל הנותן (דלא כ„ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו'” שייחס אל הנותן).

דחסידותא) היא „משה קבל תורה מסיני“ (ולא „הקב“ה נתן תורה למשה מסיני“, וכיו“ב) — כי הענין של מילי דחסידותא (והמעלה שבזה) הוא מה שהאדם עושה אותם מדעתו ורצונו, ולכן ההקדמה לכל הדברים דמילי דחסידותא היא (לא נתינת התורה, כי אם) קבלת התורה, זה שישראל קבלו את התורה מדעתם ורצונם, באמירתם „נעשה ונשמע“⁸⁵.

יא. והנה במילי דחסידותא גופא, ענין הנ”ל (עשיית האדם מעצמו, ברצונו ובבחירתו) הוא בעיקר כשהאדם מקבל על עצמו צער נוסף בתומ”צ, צער שאין בו חיוב כלל, גם לא חיוב דלפנים משורת הדין — בדוגמת קבלת המצוות (— צער) דגר⁸⁶.

ועפ”ז יובן מה שהמשנה (בסיום וחזרת מס’ אבות) מזרזת את האדם לקבל ע”ע גם צער בתומ”צ מפני ש”לפום צערא אגרא” (שכר האדם), ולא מפני שיש נח”ר כביכול להקב”ה עי”ז (אף שבתחלת המס’ כבר באה ההוראה „הו כעבדים כו’ שלא ע”מ לקבל פרס“):

„צערא“ סתם היינו (כנ”ל ס”ה) צער שאין בו שום חיוב כלל, גם לא חיוב דלפנים משורת הדין. ולא עוד, אלא שקבלתו ע”ע צער זה עלולה שתביא „הפסד“ (כנ”ל סעיף ו’). וא”כ הרי אפשר (וקס”ד עכ”פ) שהקב”ה (הבעה”ב) לא יהא ניחא לי’ מקבלת צער זה, אבל בכ”ז „לפום צערא אגרא“.

(85) משפטים כד, ז. וראה תוספות שבת (פח, רע”א) התיווך דענין „נעשה ונשמע“ עם „כפה עליהם הר כגיגית“. מפרשי הע”י שבת שם. תו”א צח, סע”ד ואילך. ואכ”מ.
(86) בההדרן על מס’ פסחים הנ”ל, דזה שר”ע ס”ל שהתומ”צ הן ב”בעלותו” של הקב”ה (כנ”ל הערה 82) י”ל ששייך לזה שר”ע הי’ בן גרים (ראה סה”ד בערכו), והגרים מתייחסים (בעיקר) לא „לאברהם יצחק ויעקב (ישראל) כ”א למי שאמר והי’ העולם“ (תשובת הרמב”ם לר’ עובדי’ הגר — תשובות הרמב”ם (ירושלים תשכ”ג כרך ב’ סרצ”ג. רמב”ם הוצאת שולזינגר — ג.י. תש”ז — סוף כרך א סי”ט)). אבל אין בזה סתירה למ”ש בפנים — כי מ”ש כאן הוא בנוגע למעשה הגיור, וזה נמסר לבעלותו של האדם; ולהעיר שיחוס הגר „למי שאמר והי’ העולם“ הוא עי”ז שהאדם החליט ועשה מעשה (ואע”פ שהתורה ציוותה להזהירו וכו’) ונתגייר*.

(*) וי”ל שב’ ענינים אלו תלויים זה בזה: כיון שהמסירה לרצון הקב”ה (קבלת

ועוד י"ל (ובהקדמה):

(אוצר החכמה)

1234567

1234567

שכר בכלל הוא מצד „גדר המקבל” (כנ”ל ס”ח). וכשהשכר הוא (לא) לפי הריוח דה”נותן” (הקב”ה), כי אם) לפום צערא של המקבל (האדם) — מודגש עוד יותר „גדר המקבל” (כנ”ל סעיף ט’).

וזה („גדר המקבל” בהדגשה) שולל הקס”ד הנ”ל ואדרבה מכריח שיש נח”ר להקב”ה ביתר שאת מקבלת צער זה, כיון שזוהי עשי’ יותר גם מלפנים משוה”ד⁸⁷.

יב. וע”פ הנ”ל יש לבאר השייכות דסיום מס’ אבות להתחלתה⁸⁸: בהתחלת מס’ אבות — משה קבל תורה מסיני — מודגש „המקבל” (כנ”ל סעיף י’); וזה מודגש גם בסיום המס’, בכל ג’ הענינים שבו: ה”צערא”, ה”אגרא”⁸⁹, וזה שה”אגרא” הוא „לפום צערא”.

ונוסף לזה: משנתינו נאמרה ע”י גר ומודגש זה בשמו, כי הצערא הוא בעיקר בגר כשמתגייר (כנ”ל); וגם בעת „משה קבל תורה מסיני”, קבלת התורה — ה’ הגיור דמשה וכל ישראל⁹⁰, וקבלתם ע”ע הצערא באמירת נעשה ונשמע.

יג. ע”פ הנ”ל תובן גם השייכות של המאמר „בן הא הא אומר לפום

(87) להעיר מענין מהדרין ומהדרין מן המהדרין (שבת כא, ב).

(88) ראה בהדרן הנ”ל סעיף ג’ (ובהערות שם), די”ל דזה שפשט המנהג לקשר — ב”הדרן” — סיום מסכת בהתחלתה הוא (לא רק לחדודי וכיו”ב, כי אם) לפי שסיום מסכת יש לו שייכות עם התחלתה.

(89) ולהעיר שגם סיום ספר יד החזקה של הרמב”ם הוא בהשכר שיהי’ לעתיד.

(90) ראה יבמות מו, א”ב. כריתות ט, א.

המצוות) שבגר באה מצד האדם — לכן, המסירה ונתינה שלו היא בשלימות ובתכלית, ולכן מתייחס להקב”ה.

וע”ד המבואר בהמשך תרס”ו (ע’ שכו”ז) המעלה ד”עבד פשוט”, זכיון דזה שנותן את עצמו להיות עבד הוא „בכח עצמו” — לכן המסירה ונתינה שלו היא באופן ש”מציאותו הוא רק מציאות האדון”. ע”ש בארוכה.

[אורי תחכמה]

צערא אגרא" להמאמר שלפניו "בן בג בג אומר הפך בה והפך בה כו" [ובפרט שע"פ כמה נוסחאות⁹¹ — ב' מאמרים אלו הם במשנה אחת]:

בן בג בג הי' גר (או בן גרים⁹²). וכמו שהשם "בן הא הא" מורה (כנ"ל ס"ד) על היותו גר — "בן אברהם ושרה שנתוסף ה"א בשמן" — כן הוא גם בהשם "בן בג בג", כי "בג בג" בגימטריא ה' הי'⁹³ [וגם "בג בג"⁹⁴ נוטריקון בן גר בן גיורת⁹⁵].

והטעם שבעל המאמר "הפך בה כו" נקרא כאן⁹⁶ בשם הכינוי "בן

(91) וכ"ה במס' אבות שבסדור אדה"ז.

(92) ראה בהמצויין בהערה הבאה — שהי' גר. אבל לפי הפירוש (המובא לקמן בפנים) ש"בג בג" הוא נוטריקון "בן גר בן גיורת" — הי' בן גרים. וגם הלשונות (במקומות שבהערה הבאה) "גר הי'" "גרים היו" יל"פ שהיו בני גרים [והרי במד"ש בשם י"א (שהובא בהערה 95) שהפירוש שהוא נוטריקון בן גר בן גיורת, כתב "וגר הי'". — וי"ל שמפרש "בן גר" כמו "בן חורין" וכיו"ב. ובסה"ד (שהובא בהערה שם) הביא מתוס' חגיגה (ט, ב) "וכ"נ בתוס' חגיגה פ"ק בן בג בג ובן הא הא היו בני גרים (ע"ש) ולא כתבו כו"], וכבכ"מ שגם בן גר וגיורת ועד כמה דורות נק' "גר" — ראה רמב"ם הל' איסורי ביאה פט"ו ה"ח, ובכ"מ (ראה אנציקלופדיא תלמודית בערכו, וש"נ).

(93) תוס' חגיגה שם. מדרש שמואל כאן מהרשב"ם בשם הר"י בן הרא"ש. מח"ו בפ"ה הב'. ובפ"ה הא': וב"ג עולה ה' כלומר בן אברהם שיש בו ה' אותיות.

(94) י"ג (ראה פיה"מ להרמב"ם הוצאת קאפח) "בן בגבג" — בתיבה אחת, וכן "בן האהא". — וי"ל (לחדודי עכ"פ) הנפק"מ בין ב' הגירסאות — להפ"י שהי' "בן גר בן גיורת" כששניהם בתיבה אחת ה"ז מורה שהגירות הן של אביו ("בן גר") והן של אמו ("בן גיורת"), הי' ביחוד (נישאו ואח"כ נתגירו ואח"כ נישאו), או בדור אחד; משא"כ כשהן בב' תיבות מורה שלא התגירו ביחד, או שהגירות של אביו ושל אמו לא היו בדור אחד (אמו — היינו (מצד אמו) אם אמו).

(95) סה"ד מע' בן בג בג. מדרש שמואל מר' יוסף י' נחמ"אש בשם "יש אומרים". וקצת הכרח לזה י"ל, שאם נק' בן בג בג רק מטעם שהוא בגימטריא ה' או "בן אברהם שיש בו ה' אותיות" (כנ"ל הערה 93), הי' אפשר לקרותו בצירוף ושם אחר שעולה ה', כמו "בן אד אד" "בן גב גב" וכיו"ב. וראה אוה"ת לך (כרך ד) תשכד, סע"א. שער מאמרי רז"ל (להאריז"ל) לאבות כאן (הובא ונתבאר בהמשך תרס"ו ע' תיז ואילך).

(96) ועד"ז צריך לומר בכל המאמרים שהובאו בשמו של בן בג בג. משא"כ בקדושין (י, ב) שנק' "יוחנן בן בג בג". ומפרשים דזהו התנא דמשנתינו. ומזה (שנקרא גם בשמו — יוחנן) לכאורה הוכחה (נוסף על מ"ש לעיל הערה 35) שבמקומות שמובא רק "בן בג בג" — אינו בכדי "להסתירו מן המלשינים" וכיר"ב.

בג בג" שמורה על זה שהי' גר ולא בשמו — הוא (כנ"ל בנוגע לבן הא
הא) מפני שהמאמר „הפך בה כו" הוא (בעיקר) מצד היותו גר⁹⁷.

והביאור בזה:

עסק התורה בב"נ שהוא בשבע מצוות דידהו — עם היותו מעלה
גדולה, ועד שנכרי שעסק בתורה הרי הוא ככהן גדול⁹⁸ — אעפ"כ אינו
עגין לעצמו, כ"א בכדי לדעת את המעשה אשר יעשה, מצוות דידי⁹⁹;

כשנתגייר נתחייב בלימוד התורה בתור מצוה ותכלית לעצמה ועד
שת"ת כנגד כולם (דמצוות) — לימוד התורה שלו משתנה מן הקצה אל
הקצה, שינוי עיקרי — „הפך בה והפך בה דכולא בה".

ודוקא בגר — חידוש הוא ושינוי.

וזהו שבן בג בג (גר) חידש ואומר „הפך בה כו" — מעלה זו
שבתורה נרגש במיוחד בגר.

וב' מאמרים אלו — „בן בג בג אומר הפך בה כו" ו„בן הא הא אומר
לפום צערא אגרא" — שייכים זל"ז כי שייכים במיוחד לגר.

ומדויק הסדר דב' המאמרים — בתחילה המאמר „הפך בה כו" ¹²³⁴⁵⁶⁷ הדפוס
שמדבר בלימוד התורה (תלמוד), ולאח"ז המאמר „לפום צערא אגרא"
שמדבר בצער בנוגע למעשה המצוות (מעשה) — כי „תלמוד מביא לידי
מעשה"⁹⁹.

יד. והנה כל הענינים שבתורה — כולל גם השמות של בעלי המאמר
— הם בתכלית הדיוק. ומזה מובן, שהשייכות דמאמרים הנ"ל („הפך בה
כו" ו„לפום צערא אגרא") לבן בג בג ולבן הא הא, היא לא רק בצד השווה
שבהם (ששניהם היו גרים), כ"א גם בהפרט שבכל אחד מהם (המרומז
בשם), בזה שהם שונים זה מזה.

(97) ראה לקו"א להה"מ סי' עח.

(98) ב"ק לח, א. וש"נ.

(99) קידושין מ, ב. וש"נ.

[הוכחה מכריחה בזה ע"פ הדיעה¹⁰⁰ — ש"בן בג בג" ו"בן הא הא" הוא איש אחד שהי' נקרא בב' שמות אלו. ומכיון שבמאמר "הפך בה כו" נקרא בשם "בן בג בג" ובהמאמר הסמוך אליו "לפום צערא אגרא" אינו אומר (כבכל המשניות דוגמתם שבמס' זו) "הוא הי' אומר", כ"א קוראו בשם ומשנה שמו ל"בן הא הא"¹⁰¹ — מוכרח לדרוש בשמי' — שהחילוק בתוכן ב' שמות אלו הוא בהתאם להחילוק שבין ב' מאמרים הנ"ל].

והביאור בזה:

¹⁰⁰אוצר החכמה

בהשם "בן הא הא" (בעל המאמר "לפום צערא אגרא") ניכר יותר שהי' גר מאשר בהשם "בן בג בג" (בעל המאמר "הפך בה כו"). ובלשון הרשב"ם בשם הר"י בן הרא"ש¹⁰²: "שבג בג (רק בגימטריא ה' ה') יותר נסתר ונעלם"¹⁰³.

ועד"ז הוא החילוק בין "הפך בה כו" ל"לפום צערא אגרא", ש"הפך בה כו" הוא בדבר ה"נסתר ונעלם", משא"כ ה"צערא" הוא בדבר הגלוי.

"הפך בה והפך בה כו" הוא (כנ"ל סי"ג) בעיקר עסק התורה בתור ענין ותכלית לעצמו (ולא רק בכדי לדעת את המעשה אשר יעשה). ומזה מובן שבלמוד זה נכלל (לא רק לימוד ההלכות בנוגע למעשה, אלא) גם השקו"ט שבתורה, הדרוש וקבל שכר וכיו"ב (שאינו נוגע למעשה בפועל). וכמ"ש המפרשים¹⁰⁴ בפירוש "הפך בה והפך בה": "לפי שמצינו . .

(100) מד"ש כאן מר' יוסף י' נחמיאש בשם "יש אומרים". הובאה דיעה זו גם בסה"ד שם (אלא שלא ס"ל כן).

(101) וגם להדיעות שהם ב' אנשים הרי הו"ל לקרוא הראשון בן הא הא שמורה בגילוי שהי' גר והשני (שצ"ל בשינוי "כדי להכיר ולידע בין זה לזה" — מד"ש שם מרשב"ם) בן בג בג שהוא רק בגימטריא. וראה לקמן בפנים ובהערה 103.

(102) הובא במד"ש כאן.

(103) וענין זה [ש"בג בג" הוא "יותר נסתר ונעלם"] הוא גם להפירוש ש"בג בג" הוא ר"ת "בן גר בן גיורת". כי הה"א שנתוסף באברהם ושרה — שעל זה מורה השם "בן הא הא" — מורה בגילוי על שייכותם לגרים (ראה לך לך יז, ה וברש"י שם. שם, טו וברש"י שם) משא"כ ענין ה"גר" ד"בג בג" מרומז רק בר"ת שלו (וראה אוה"ת שם). ונוסף לזה: בשם "בן הא הא" משמע שהוא עצמו הי' גר, משא"כ הר"ת "בג בג" הוא "בן גר בן גיורת" (וראה לעיל הערה 92).

(104) מדרש שמואל כאן. וראה המשך תרס"ו (שבהערה 95, ושם לפני"ז ע' תט ואילך).

שהי' דורש מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור ואפילו שהיו אלו היפך אלו
 .. לכן אמר .. הפך בה והפך בה ודרוש דברים הפכיים זה מזה פנים
 לטהר ופנים לטמא דכולא בה ואלו ואלו דברי אלקים חיים"105.

אוצר החכמה

נמצא שהחילוק בין הצער (לפום צערא אגרא) ל"הפך בה כו" הוא
 הגדר ד"גילוי" ו"העלם": צער (בקיום התומ"צ) — שייך בנוגע לשלילת
 גזל וכו' שנפשו של אדם מחמדתו, לקיום תענו את נפשותיכם וכיו"ב¹⁰⁶,
 דבר מסוים גלוי; משא"כ "הפך בה כו" — הרי החידוש שבזה הוא העסק
 (גם) בחלק זה שבתורה (שקו"ט דתורה, מ"ט פנים לכאן ולכאן)
 שההוראות "הן סתומות ולא מפורשות וגלויות וידועות"¹⁰⁷. [ויתירה מזו:
 גם לאחר השקו"ט שלו — נשאר כל השקו"ט ב"העלם", ורק פנים א'
 נתגלה ובא בפועל, בהלכה].

ולכן ה"גר" [שהוא נקודה עיקרית בב' המאמרים] שבשם בעל
 המאמר "הפך בה כו" — הוא נסתר ונעלם; ובהמאמר "לפום צערא
 אגרא" — גלוי¹⁰⁸.

(105) עירובין יג, ב.

(106) ועד"ז במאמר בר הי הי בחגיגה (שבהערה 43), שהגם שנקט הדוגמא ד"עובד
 אלקים" בלימוד התורה, הרי מפרשו לא בהעסק בחלק הסתום שבתורה, כ"א — שכבר נתגלה
 וריבוי פעמים, "שונה פרקו מאה (פעמים) ואחד".

(107) לשון אדמו"ר הזקן באגה"ק סי' כט (קנא, א) — לענין תושב"כ. אבל י"ל שמובן,
 שעד"ז הוא גם בתושב"ע"פ בחלק השקו"ט וכיו"ב דתושב"ע"פ. וכמובן גם מהסיום באגה"ק
 במעלת השונה הלכות דוקא.

(108) ועד"ז הוא בדוגמא דגר (הנהגה דיותר מלפנים משה"ד, כנ"ל) דאפשרי בכאו"א:
 לפום צערא אגרא — הוא בגילוי, ואפ"ל תמיד בעבודתו באופן כזה, ע"י הנהגות שמקבל ע"ע
 באמירת בל"ג. ובפרט כשמזמן לזמן מוסיף ומקבל ע"ע הנהגות והידורים נוספים (להעיר
 מהנהגת כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע (ספר המנהגים חב"ד ע' 56) והוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר
 (לקו"ש ח"ב ע' 386)). משא"כ כשמוסיף ולומד באופן ד"הפך בה והפך בה" שהחידוש דהפך בה
 כו' הוא "יותר נסתר ונעלם", כי הרי מקיים בזה מ"ע מה"ת, אלא שהי' יכול לצאת חובתו גם
 בלימוד שאינו ביגיעה דהפך בה והפך בה.